

## ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ КОНТРОЛЮ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА

У статті викладено концептуальне представлення організаційно-економічного механізму контролю та його методичного забезпечення, враховуючи необхідність перманентного контролю за ефективністю використання ресурсів підприємства. Методика контролю дозволяє провести внутрішній аналіз ефективності та надати інформацію для прийняття рішень щодо зростання ефективності.

In the article a conceptual representation of organizational and economic mechanism of control and the methods of supporting it are described, while taking into account the need for permanent control over the efficiency of use of enterprise's resources. Method of control allows the internal analysis of efficiency and to provide information for decision making on growth performance.

**Постановка проблеми у загальному вигляді.** У ринковій системі господарювання підприємство функціонує в жорстких умовах конкурентного середовища і має повну господарську самостійність. Його діяльність спрямовано на завоювання та утримання певної частки ринку, на досягнення переваги над конкурентами. Маючи у своєму розпорядженні певні ресурси, підприємство намагається максимально ефективно їх використовувати. З цією метою створюється система управління, складові якої допомагають досягати установлених цілей. Контроль, як одна з функцій та складова системи управління, орієнтований головним чином на забезпечення основних показників ефективності функціонування в сучасних умовах: стійке положення підприємства на ринку (серед конкурентів), визнання підприємства суб'єктами ринку та громадськістю, своєчасна адаптація систем виробництва і управління підприємством до перманентно мінливого зовнішнього середовища (ринкової кон'юнктури). Тому, у сучасних умовах, внутрішній контроль на підприємствах набуває характеру основи, присутньої на всіх рівнях управління. У більш широкому сенсі в конкурентному середовищі ринкових відносин ефективний управлінський контроль, за інших рівних умов, є гарантією успішної діяльності підприємства.

У зв'язку з реструктуризацією вітчизняної системи господарювання, яка проводиться з метою інтеграції економіки України у світове господарство, перед підприємствами постають завдання структурної перебудови всіх елементів системи управління, у тому числі контрольних, їх «налаштування» на забезпечення ефективного функціонування, конкурентоспроможності, економічної безпеки та розвитку підприємства.

Поняття контролю можна інтерпретувати як у вузькому сенсі – як один із етапів процесу управління (або як одна з його функцій), так і в більш широкому сенсі як систему (що входить в систему управління підприємством), що складається з ряду елементів. Це потребує розгляду організаційно-економічного механізму контролю ефективності використання ресурсів підприємства.

**Аналіз досліджень і публікацій останніх років.** Висвітлення аспектів внутрішнього (управлінського) контролю знайшли своє відображення у працях вітчизняних та зарубіжних фахівців, серед яких А. Апчерч, Ф. Ф. Бутинець, Н. Г. Виговська, К. Друри, Є. В. Калюга, Р. О. Костирко, Є. В. Мних, Л. В. Нападовська, В. П. Пантелеев, В. О. Шевчук, Ч. Т. Хорнгрен, А. Файоль, Дж. Фостер, В. М. Яценко та інших. У працях цих фахівців докладно висвітлено зміст внутрішнього контролю, предмет та метод, технологія отримання даних, питання розвитку теорії та методології контролю.

**Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми.** Однак не достатньо висвітлені проблеми представлення організаційно-економічного механізму та методичного забезпечення контролю ефективності використання ресурсів підприємства.

**Постановка завдання.** Метою статті є дослідження та концептуальне представлення організаційно-економічного механізму контролю та його методичного забезпечення, урахувавши необхідність перманентного контролю за ефективністю використання ресурсів підприємства.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Як відомо, внутрішній контроль – це система безперервного спостереження за ефективним використанням майна підприємства, законністю і доцільністю господарських операцій і процесів, збереженням грошових коштів і матеріальних цінностей [1, с.141]. Сучасні умови зміщують акценти проведення контролю. Так, дослідники визначають, що основою внутрішнього контролю є не здійснене правопорушення, а недопущення шахрайства та покращення облікових дій [2, с.407], що, на думку автора, передбачає також і створення сприятливих умов для зростання ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств. Таким чином, доцільно погодитися з думкою, що внутрішньогосподарський контроль – це процес, який забезпечує якісну розробку та ефективне досягнення цілей, накреслених підприємством, шляхом організації прийнятих управлінських рішень [3, с.18]. За наочної необхідності підвищення ефективності діяльності будівельних підприємств, до цього часу не розроблений сам організаційно-економічний механізм моніторингу ефективності використання фінансових ресурсів підприємств. Згідно з визначенням, механізм – це «система ланок, у якій рух одного чи декількох (ведучих) викликає рух інших» [4, с.135]. Аналіз сучасного стану вітчизняних підприємств призводить до висновку про те, що сутність основних проблем концентрується на недосконалому як структури самої системи управління підприємством, так і її складових елементів. Отже, відсутні відповідні вимогам часу підсистеми моніторингу, контролю та планування результатів та витрат, не розроблений критерій контролю не дозволяє говорити про дієвий організаційно-економічний механізм цього процесу.

Організаційно-економічний механізм контролю ефективності використання ресурсів являє собою систему елементів управління (цілей, функцій, методів, структури, суб'єктів управління) й об'єктів управління, у якій відбувається цілеспрямоване перетворення впливу елементів управління в необхідний стан або реакцію ресурсів і яка має вхідні впливи у формі зовнішніх вимог і результируючу реакцію у вигляді економічного ефекту. Організаційна складова механізму контролю відповідає за організацію досягнення цілей і не обмежується лише організаційними методами управління. Вона містить у собі також і організаційно-структурні, соціально-психологічні і адміністративні аспекти. Економічна складова механізму контролю також полягає не лише в методах, а й цілях функціонування усього механізму. У процесі взаємодії відбувається взаємопроникнення економічних і організаційних елементів механізму контролю [4, с.37; 5, с.154].

Організаційно-економічний механізм контролю як система повинен мати структуру, яка визначає стійкі зв'язки і відносини всередині нього. Він складається з двох підсистем: керуючої і керованої, які знаходяться у діалектичному взаємозв'язку одна з одною. Керована підсистема (система, якою управляють) представлена ресурсами підприємства. Структура і зміст керуючої підсистеми представлені цілями, завданнями, функціями, структурою і методами управління [6, с.68].

Організаційно-економічний механізм контролю повинен організовувати та направляти всі дії учасників процесу управління на досягнення максимальної ефективності використання ресурсів підприємства.

Загальний вигляд організаційно-економічного механізму контролю ефективності використання ресурсів підприємства в складі загальної системи управління підприємством наведено на рис. 1.

Як показано на рис. 1, організаційно-економічний механізм контролю передбачає розробку методичного забезпечення та критерію контролю ефективності використання ресурсів підприємства.



Рис. 1. Організаційно-економічний механізм контролю ефективності використання ресурсів підприємства

Головним критерієм при проведенні контролю в сучасних умовах необхідно взяти показники капіталомісткості кінцевих результатів виробництва як об'єктивний вимірювач, спроектований у відповідності до економічного закону зростання ефективності виробництва.

У відповідності з зазначеним критерієм, в основу методичного забезпечення необхідно покласти співвідношення:

$$E_p = I_p / I_{кр}; \quad (1)$$

де  $E_p$  – показник ефективності використання ресурсів підприємства;

$I_p$ ;  $I_{кр}$  – відповідно, індекс ресурсів, індекс кінцевих результатів підприємства (обсяг продукції, робіт, послуг).

Множину результатів відношення (1) формалізували і відобразили у вигляді діаграми (рис. 2). На вертикальній осі відклали зміну кінцевих результатів виробництва. Причому вгору від одиниці фіксували їхнє зростання ( $I_{кр} > 1$ ) і при цьому відклали те, що перевищує «1», а саме величину ( $I_{кр} - 1$ ); униз від «1» – у випадку зниження обсягів виробництва

кінцевих результатів, тобто коли ( $I_{кр} < 1$ ), відкладали те, що менше «1», а саме величину  $(1 - I_{кр})$ . На горизонтальній осі відкладали зміну ресурсів підприємства. Причому вправо від одиниці фіксували зростання ресурсів, тобто випадки, коли ( $I_p > 1$ ), а відкладали при цьому величину  $(I_p - 1)$ . Вліво від одиниці – зниження ресурсів (тобто, коли ( $I_p < 1$ )), а відкладали величину  $(1 - I_p)$ . Така процедура необхідна для кількісного співставлення різноспрямованих величин. Таким чином, одержали чотири квадранти, які далі лініями рівних значень поділили на дві частини (див. рис. 2).

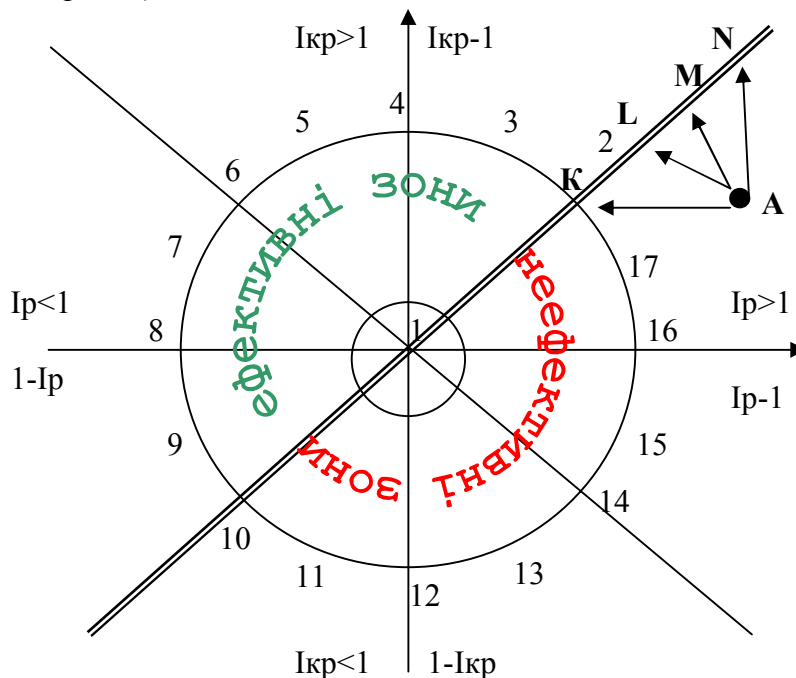


Рис. 2. Інформація про напрямки досягнення ефективного використання ресурсів підприємства

Далі одержані квадранти (16–1–4; 4–1–8; 8–1–12; 12–1–16) поділили лініями рівних значень на рівні сектори. Таким чином одержали сімнадцять типів множини результатів співвідношення між мінливими абсолютними значеннями ресурсів та мінливими абсолютними величинами кінцевих результатів виробництва (один тип «1» – випадок, бо там тільки одна точка). Кожна з перелічених множин має свої умови, свої фактори, які визначили місце розташування результатів співвідношень, свої алгоритми визначення результатів співвідношень, мають свою оцінку (табл. 1).

Таблиця 1

Фактори, алгоритми оцінки, факторна оцінка ефективності використання ресурсів підприємства

№ п/п	Математичний опис факторів	Алгоритм оцінки впливу факторів на ефективність використання ресурсів підприємства	Оцінка «+» – ефективне, «-» – неефективне використання ресурсів	Точка (Т), лінія (Л), сектор (С) (рис. 2)
1	$I_{кр} = 1, I_p = 1$	$\{I_{кр}-1, 1-I_{кр}\} = \{I_p-1, 1-I_p\}$	-	Т. 1
2	$I_{кр} > 1, I_p > 1$	$(I_{кр}-1) = (I_p-1)$	-	Л. 1-2
3	$I_{кр} > 1, I_p > 1$	$(I_{кр}-1) > (I_p-1)$	+	С. 3
4	$I_{кр} > 1, I_p = 1$	$(I_{кр}-1) > \{I_p-1, 1-I_p\}$	+	Л. 1-4
5	$I_{кр} > 1, I_p < 1$	$(I_{кр}-1) > (1-I_p)$	+	С. 5
6	$I_{кр} > 1, I_p < 1$	$(I_{кр}-1) = (1-I_p)$	+	Л. 1-6

Продовження табл. 1

7	$I_{кр} > 1, I_p < 1$	$(I_{кр}-1) < (1-I_p)$	+	С. 7
8	$I_{кр} = 1, I_p < 1$	$\{I_{кр}-1, 1-I_{кр}\} < (1-I_p)$	+	Л. 1-8
9	$I_{кр} < 1, I_p < 1$	$(1-I_{кр}) < (1-I_p)$	+	С. 9
10	$I_{кр} < 1, I_p < 1$	$(1-I_{кр}) = (1-I_p)$	-	Л. 1-10
11	$I_{кр} < 1, I_p < 1$	$(1-I_{кр}) > (1-I_p)$	-	С. 11
12	$I_{кр} < 1, I_p = 1$	$(1-I_{кр}) > \{I_p-1, 1-I_p\}$	-	Л. 1-12
13	$I_{кр} < 1, I_p > 1$	$(1-I_{кр}) > (I_p-1)$	-	С. 13
14	$I_{кр} < 1, I_p > 1$	$(1-I_{кр}) = (I_p-1)$	-	Л. 1-14
15	$I_{кр} < 1, I_p > 1$	$(1-I_{кр}) < (I_p-1)$	-	С. 15
16	$I_{кр} = 1, I_p > 1$	$\{I_{кр}-1, 1-I_{кр}\} < (I_p-1)$	-	Л. 1-16
17	$I_{кр} > 1, I_p > 1$	$(I_{кр}-1) < (I_p-1)$	-	С. 17

Запропоноване методичне забезпечення може стати дієвим інструментом контролю саме ефективності використання ресурсів підприємства та надати вихідну інформацію управлінському персоналу щодо прийняття рішень, направлених на зростання ефективності діяльності підприємства. А робота цього інструменту у складі загальної системи управління підприємством дозволяє забезпечити конкурентоспроможність, економічну безпеку та подальший розвиток підприємства.

**Висновки і перспективи подальших розробок.** Застосування рекомендованої методики контролю дозволить провести якісний внутрішній аналіз ефективності використання ресурсів. А найголовніше – виявити центри відповідальності, функціонування яких призвело до зниження ефективності використання ресурсів підприємства (а звідси і до зниження прибутку), зажадати від відповідальних осіб розробки рекомендацій, які б усунули негативні чинники. Все це дозволить підняти ефективність використання ресурсів, ефективність виробництва в цілому.

Важливо відзначити, що на основі запропонованої методики з'являється можливість визначення ефективного обсягу ресурсів підприємства, за якого спостерігається перехід до типів співвідношень № 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 (рис. 2). За умови додержання запланованих обсягів ресурсів буде досягнуте їх ефективне використання.

#### Список використаної літератури

1. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління / Є. В. Калюга. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2002. – 360 с.
2. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерський учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер. – М.: Финансы и статистика, 2000. – 416 с.
3. Нападовська Л. В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: [монографія] / Л. В. Нападовська. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. – 224 с.
4. Економічна енциклопедія: [у 3-х т-х. / відп.ред. С. В. Мочерний та ін.] – К.: Академія, 2001. – Т. 2. – 847 с.
5. Кендюхов О. В. Теоретичні засади організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства / О. В. Кендюхов // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – Вип. 36. – С. 152–158.
6. Кендюхов О. В. Організаційно-економічний механізм управління як економічна категорія: мікроекономічний аспект: [зб. наук. праць] / О. В. Кендюхов // Економічні науки. – Черкаси: ЧДТУ, 2003. – Вип. 8. – С. 66–70.

Прийнято до друку 13.09.2012